

Juhlaluennot

Vertaileva kulttuurisosiologia ja yhteiskunnallinen muutos¹

Semi Purhonen

I.

Työhuoneeni puhelin soi maanantaisena aamupäivänä neljäs helmikuuta 2019. Vaikka olin jo työmatkalla junassa lukenut aamun suuresta uutisesta, puhelu pääsi yllättämään. Langan päässä oli maamme suurimman päivälehden toimittaja, joka halusi haastatella ja kuulla mielipiteeni siitä, oliko edellisenä yönä kuollut mäkihyppääjä Matti Nykänen koko suomalaista 1980-luvun yhteiskuntaa ja kulttuuria kiteyttävä sukupolvi-ikoni ja jos oli, niin missä mielessä. Toimittaja selvästi itse uskoi näin, ja hän halusi vahvistusta ja lisänäkökulmia tulkinnalleen. Haastattelu oli määrä tehdä saman tien, sillä laaja artikkeli aiheesta oli saatava jo huomiseen lehteen. Kuuntelin aikani toimittajan puhevirtaa ja sain lopulta sanotuksi, että valitettavasti ajatukseni ovat juuri tällä hetkellä siinä määrin kokonaan muissa kysymyksissä, etten voi suostua varsinaiseen haastatteluun.

Vaikka kertamani syy, johon vedoten kieltäydyin haastattelusta, oli sinänsä rehellinen, oli asiassa

vakavampikin puoli. Toimittajan puheenparsi nimittäin sisälsi monia sellaisia käsitteitä ja ideoita – ennen muuta ajatuksen kokonaisuudesta, jolla on jonkinlainen ”luonne” ja jota joku voi ”symboloida”, ja että tuossa kaikessa on jotain juuri yhdelle maalle ja kansakunnalle ominaista – joiden historia voidaan juontaa aina saksalaisen romantiikan aikaan ja eritoten Johann Gottfried von Herderin ensimmäisenä vuonna 1769 muotoilemiin *Zeitgeistin* (ajan hengen) ja *Volksgestin* (kansan hengen, tai kuten nykyisin sanottaisiin, kansanluonteen) käsitteisiin (ks. Lybeck 2015). Näiden käsitteiden voi sanoa tuottaneen seuraavien vuosisatojen aikana monenlaisia ongelmia ja harmeja, ja modernit yhteiskuntatieteet ovat 1900-luvun mittaan pyrkineet (vaihtelevalla menestyksellä) molemmista eroon. Käytännössä toimittaja siis pyysi minua esittämään tulkinnan 1980-luvun suomalaisesta *Zeitgeistista* ja määrittämään Matti Nykäsen roolin ja symboliarvon siinä – ja että tuon kaiken olisi oltava luettavissa seuraavan päivän sanomalehden pääsivulta. Jos asian muotoilee näin, ei ole ehkä ihme, etten halunnut puuttua asiaan, joka oli paljon vakavampi ja ongelmallisempi kuin toimittaja ehkä ymmärsikään (ks. Purhonen 2016), ja ottaa tuota määrittelyvaltaa kontolleni.

Asian tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että toimittajan tulkinta, jonka pystyi tosiaan lukemaan seuraavan päivän lehdestä, ei ole tietenkään mitenkään sinänsä epäintuitiivinen tai

---

1 Artikkelin perustuu Tampereen yliopistossa 13.9.2019 pidettyyn uuden professorin juhlaluentoon.

sosiologisesti epäkiinnostava (Saarikoski 2019). Ajanhengen, ja miksei kansanluonteenkin, käsitteillä on ongelmistaan huolimatta resonanssia – ainakin, jos niitä osaa käyttää taitavasti. Niissä, kuten kaikissa myyttisissä käsitteissä, on jotain attraktiivista ja vetoavaa.

II.

Yhteiskunnallisen muutoksen on sanottu olevan sosiologian tutkimusalueista paitsi tärkein, myös haasteellisin (Nikula & Melin 2003; Sztompka 1993). Syyt molempien seikkojen takana ovat ilmeisiä.

Yhteiskunnallinen muutos on tärkeä tutkimuskohde siitä banaalista ja kiistämättömästä syystä, että yhteiskunta ja maailma, jossa elämme, muuttuu ja muutoksen suunta – ”mistä tulemme ja minne menemme”, nykyhetken luonne ja tulevat kehityskulut – kiinnostaa niin laajalti. Tässä en tarkoita vain sitä, että suuri osa yhteiskuntatieteiden kiinnostavimmista kysymyksistä ja debeteista – kuten esimerkiksi eriarvoistuminen, globalisaatio tai digitalisoituminen – koskevat juuri muutosta. Yhteiskunnallinen muutos on sen lisäksi läsnä ikään kuin kaikkialla ja lähestulkoon kaikki ajateltavissa olevat toimijat ja tahot olisivat valmiita huomattaviin uhrauksiin saadakseen tietää, mitä huomina tuo tullessaan. Voidaankin sanoa, että koko moderni yhteiskunta on rakentunut yhteiskunnallisen muutosliikkeen idean varaan: sen, että yhteiskunta muuttuu ja kehittyy, uusi korvaa vanhan. Saksalaisen käsitehistorioitsija Reinhart Koselleckin (2004) mukaan määritelmällinen osa modernin maailman syntyä 1700-luvun puolivälistä alkaen oli staattisen, esimodernin aikakäsityksen korvautuminen modernilla, ”eteenpäin katsovalla” ja ”historian edistymistä” painottavalla aikakäsityksellä. Se merkitsi aikatietyisyyttä, jossa odotushorisontti irtautuu menneisyyttä koskevien kokemusten tilasta ja jossa odotushorisontin alituinen tavoittelu tuottaa aikakokemuksen, jota luonnehtii dynaaminen liike (Koselleck 2004, 242–244).

Yhteiskunnallisen muutoksen tutkimus on puolestaan vaativaa, eikä vain siitä hyvin tunnetusta syystä, että muutoksen analysoiminen edellyttää havaintoaineistoa vähintään kahdelta ajankohdalta. Tuollaisia usealta ajankohdalta olevia sopivia aineistoja on, tai on ainakin perinteisesti ollut, melko niukalti tutkijoiden saatavilla. Aineistojen rajallisen saatavuuden lisäksi ongelmia tuottavat myös muutoksen mukanaan tuomat analyysia koskevat ongelmat (ks. esim. Menard 2008).

Usein tilanne on se, että varsinkin jos muutos on ollut nopeaa ja perustavaa laatua olevaa, tutkittavan ilmiön itsensä lisäksi myös käsitteet, kategoriat ja mittaukset, joilla ilmiötä pyritään tarkastelemaan, ovat muuttuneet, mikä tekee menneen ja nykyisen enemmän tai vähemmän vertailukelvottomiksi. Mutta yhteiskunnallinen muutos on haastava tutkimuskohde sosiologialle myös juuri siksi, että se tuntuu olevan ja näkyvän kaikkialla. Siihen vedotaan eri yhteyksissä ja hyvin erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden tahoilta. Oli puhe yhteiskunnallisesta muutoksesta sitten negatiivista (uhkia, riskejä tai haittoja koskevaa) tai positiivista (mahdollisuuksia, dynaamisuutta, ”tulevaisuutta jo nykyisyydessä” korostavaa), se on usein hämäävä ja epämääräistä eikä kestä kriittistä tarkastelua. Usein esitettävä ajatus, että maailma tai yhteiskunta ”muuttuu yhä nopeammin” tai ”nopeammin kuin koskaan aikaisemmin”, vaikuttaa yleisesti hyväksytyltä ja kyseenalaisyttämättömältä väitteeltä – ”doksalta” (Bourdieu 1977, 164–170), johon voi viitata asiaa mitenkään tarkemmin perustelematta. Viime kädessä se on kuitenkin täysin epäinformatiivista ja, voisi sanoa, epätieteellistä puhetta. Yhteiskunnallista muutosta täytyy tarkastella siinä mielessä avoimesta näkökulmasta, ettei se vielä itsessään määrää, että muutosta todella tapahtuu: pysyvyydenkin havaitseminen vaatii samanlaista tutkimusasetelmaa ja aineistoja useammalta ajan hetkeltä kuin muutoksen havaitseminen. Mikä vielä tärkeämpää, informatiivisen yhteiskunnallista muutosta

koskevan puheen tulee sisältää eksplisiittinen näkemys tarkastelun aikajänteestä eli siitä, mikä ajanjakson sisällä tapahtuvasta muutoksesta puhutaan, sekä tarkastelun mittakaavasta eli siitä, millä havaintoyksikön tasolla tapahtuvasta muutoksesta on kysymys.

Sosiologian on onnistunut vastata näihin haasteisiin vaihtelevalla menestyksellä. Yhteiskunnallisen muutospuheen luonne ideologiana ja doksana voidaan tunnistaa, mutta yhteiskunnallisen muutoksen ajatus ja yhteiskuntatieteiden itseymmärrys ovat siinä määrin perusteellisella tavalla sidoksissa toisiinsa, että kysymys on vaikea. Tämän huomaamme jo tarkastellessamme sosiologian niin sanottuja klassikoita tai sosiologialle tieteenalana määritelmällisesti tärkeää ajatusta yhteiskunnan modernisaatiosta. Sosiologian itseymmärryksen kehittyminen osana modernin yhteiskunnan muutoksesta – eräänlainen ”muutosobsessio” – tarkoittaa käytännössä muun muassa sitä, että sosiologit jakavat erityisen aikalaisdiagnoosin genren (Noro 2000) ulkopuolellakin intellektuelleille ja toimittajille ominaisen taipumuksen liioitella ja ”haistella” muutosta, vaikkei se olisi aina perusteltua. Viehtymys muutokseen ja uutuuksiin koskee myös sosiologista tutkimuskäytäntöä ja tiedonmuodostusta laajemmin, jos ajattelemme esimerkiksi sitä, millaisia kannustimia julkaisu- tai tutkimusrahoituspäätöksiä tehtäessä on tarjolla erilaisia (yleensä käsitteellisiä tai metodologisia) ”uutuuksia” painottaville tutkimuksille. Tieteen eetokseen kuuluu tietysti ajatus edistyksestä, vanhan ylittämisestä ja pyrkimyksestä uuteen – modernisaation logiikan mukaisesti, kuinkas muuten. Mutta se, että suositaan väkinäisesti ja jopa näennäisesti uutta (mikä tarkoittaa usein jo määritelmällisesti vertailukelvottomuutta suhteessa siihen, mitä on tehty aiemmin) eikä kannusteta aikaisemmin tehdyn verifioimiseen ja täsmentämiseen, puhumattakaan replikoimisesta, voi olla ongelma, jos kysymyksessä on sosiologian kaltainen ala, jolla

ei ole välttämättä ikinä ehditty päästä niin sanottuun ”normaalitieteen” vaiheeseen, eli tilanteeseen jossa uutuuksilla olisi edes vastustajanaan mitään erityisen vahvasti vakiintunutta, jonka ne voisivat kumota (Kuhn 1994). Sosiologian haasteena on siis olla samanaikaisesti herkkä ja tarkkaavainen yhteiskunnalliselle muutokselle ja pystyä analysoimaan sitä objektiivisesti, mutta kyetä myös olemaan irrallaan muutoksen ideologiasta tai doksasta ja asettamaan tuo ideologia osaksi muutoksen teeman tutkimuskohdetta itseään.

III.

Yhteiskunnallisen muutoksen tutkimus on vertailevaa tutkimusta. Muutoksen tapauksessa kyse on ajallisesta vertailusta useamman kuin yhden aikapisteen välillä. Usein vertailevalla tutkimuksella tarkoitetaan kuitenkin muuta, ennen kaikkea kansallisvaltiollisten tai muulla tavoin kulttuuris-geografisesti rajattujen kontekstien tai niin sanottujen makrososiologisten yksiköiden välistä vertailua: ”kansainvälistä vertailua”, kuten Suomessa on totuttu sanomaan (Alapuro & Arminen 2004; Kohn 1989). Yleisesti hyväksytyn, jo Émile Durkheimin (1982) muotoileman ajatuksen mukaan kaikki sosiologinen tutkimus on väistämättä tavalla tai toisella vertailevaa, sillä mitään sosiaalista ilmiötä ei voida tarkastella irrallaan muista sosiaalisista ilmiöistä. Vertailun eräänlainen yleisinhimillinen luontaisuus syntyy puolestaan jo siitä, miten maailmaa väistämättä jäsennetään vertailemalla ja suhteuttamalla erilaisia asioita toisiinsa.

Siinä missä ajallisissa vertailuissa on kysymys yhteiskunnallisesta muutoksesta ja kansainvälisissä tai maittäisissä vertailuissa on kysymys tutkimustulosten kansallisesta erityisyydestä tai yleisyydestä, olennaista on huomata, että myös pelkkää ”nykyhetkeä” poikkileikkauksena tarkastelevissa tutkimuksissa on usein vähintään impliisiittisesti mukana ajatus ajallisesta kehityskulusta (tai *Zeitgeistista*, jos halutaan käyttää edellä pu-

heena ollutta Herderin alkuperäistä termiä). Samoin kansallisten tutkimusten kohdalla ei voida yleensä kokonaan kiertää kysymystä tulosten kansallisesta erityisyydestä (kysymystä *Volksgeistista*, jos mennään ajatuksen käsitteellisille juurille). Vaikka jokin tutkimus ei olisi julkilausutusti ”vertaileva tutkimus” (esimerkiksi jokin nyky-Suomea poikkeileikkausaineistolla analysoiva tutkimus), on sen tulosten merkitystä lähes mahdotonta arvioida ilman ajatusta ajallisesta ja kulttuurisesta erityisyydestä: miten nykytilanteeseen on tultu ja onko se poikkeuksellinen, eroaako Suomen tilanne jotenkin muista maista ja konteksteista? Voisikin sanoa, että tyystin vertailuista pidättyvää tutkimusta tuskin on edes olemassa – ero tulee siitä, että toiset tutkimukset ovat vertailuissaan eksplisiittisiä ja toiset implisiittisiä. Parempi tietysti olisi, että vertailut tehtäisiin eksplisiittisesti aina kun se on mahdollista.

Vertailevaan tutkimukseen liittyy siis merkittäviä ongelmia, joita edellä olen jo ajallista vertailua koskien hieman käsitellyt. Myös maiden välisten vertailujen keskeinen ongelma koskee käytettyjen kategorioiden ja mittareiden vertailukelpoisuutta (Jowell 1998). Esimerkiksi karkeita, objektiivisia elinoloja kuvaavilla mittareilla näitä merkitykseen liittyviä ongelmia ei kenties ole, mutta ongelma muuttuu yhä ilmeisemmäksi heti, kun siirrytään monimutkaisempiin ilmiöihin (esimerkiksi vaikka niinkin yksinkertaiseen asiaan kuin siihen, miten ammattiluokkaa tai koulutusastetta mitataan eri maissa), puhumattakaan siitä, jos tarkasteltaisiin asioihin liittyy vielä enemmän kontekstisidonnaista ja subjektiivistakin merkityksenantoa, kuten vaikkapa asenteita tai kulttuurituotteiden kulutusta tutkittaessa. Vaikka tilanne olisi tällöin niinkin hyvä, että käytössä olisi täysin identtisesti muotoiltuja kysymyksiä ja mittareita, voi olla, että kysyttyjen asioiden ja käytäntöjen merkitys on erilainen eri tutkimusmaissa. Esimerkkinä tästä käy omista aiemmista tutkimuksistani tutuiksi tulleet jalkapallon tai pubien erilaiset merkitykset Eng-

lannissa ja Suomessa (Purhonen & Wright 2013). Koko pyrkimys standardoituihin kysymyksiin, joita voitaisiin käyttää tutkittavista konteksteista riippumatta, onkin siinä mielessä ongelmallinen, että niiden avulla saatava tieto uhkaa kadottaa näkyvistä juuri ne seikat – kansalliset erityisyydet – joiden vuoksi kansainvälisiä vertailuja ylipäänsä tehdään. Mutta tämä tai vastaavat metodologiset ongelmat eivät kuitenkaan poista vertailun tarvetta. Kuten vertailevaa mediatutkimusta tehnyt Sonia Livingstone (2003, 482) on muotoillut, vertaileva tutkimus onkin samanaikaisesti sekä ”mahdotonta” että ”välttämätöntä”.

Oman tutkimusalani, kulttuuristen ja sosiaalisten hierarkioiden yhteyttä tarkastelevan kulttuurisosiologian peruslähtökohta nousee samasta yleisinhimillisestä taustasta kuin vertailevan tutkimuksen: siitä, miten maailmaa tehdään ymmärrettäväksi luokittelemalla, kategorisoimalla ja vertailemalla, koska näin syntyy aina myös hierarkioita – eroja siinä, kuinka paljon jotain arvostetaan tai ei arvosteta (ks. esim. Lizardo 2010). Kysymys on identiteetistä ja distinktiosta: kuka minä olen (tai keitä ja ”millaisia ihmisiä” me olemme) ja kuka minä en ole (tai keitä ja ”millaisia ihmisiä” me emme ole). Tässä identiteetti- ja distinktiopelissä rakentuvat sosiaaliset ja kulttuuriset hierarkiat kääntyvät toisikseen: sosiaalisten ryhmien ja ihmisten hierarkiat kulttuurisiksi hierarkioiksi ja symbolien ja kulttuuristen objektien hierarkiat ihmisryhmien luonnehdinnoiksi. Kutsun tätä tutkimusalaa kulttuurisen stratifikaation tutkimukseksi (Purhonen ym. 2019, 10–12), jolla toimivat tutkijat ovat empiirisesti kiinnostuneita sosiaalisen ja kulttuurisen rakenteen yhteydestä ja siitä, missä määrin kulttuuri ei toimi vain yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ilmauksena vaan potentiaalisesti myös eriarvoisuuden tuottajana ja uusintajana.

Kulttuurisen stratifikaation alalla kenties keskeisin kysymys, jossa edellä käsitellyt vertaile-

van tutkimuksen teemat kiteytyvät, on koskenut Pierre Bourdieun esittämän hierarkkisen mallin pätevyyttä ja soveltamisalaa muihin aikoihin ja muihin kansallisiin konteksteihin kuin 1960-luvun Ranskaan, jota hän omassa *Distinction*-teoksessaan tarkasteli (Bourdieu 1984). Malli rakentuu pääomien kokonaisuuteen sekä taloudellisen ja kulttuurisen pääoman suhteellisen painoarvon varaan, korostaen liki täydellistä vastaavuutta (tai Bourdieun termin, ”homologiaa”) sosiaalisten asemien ja kulttuuristen käytäntöjen välillä. Myös omissa nyky-Suomea koskevissa tutkimuksissani kysymys tämän mallin historiallisesta ja kansallisesta erityisyydestä on ollut keskeisellä sijalla. Niissä Suomi ei ole osoittautunut oikeastaan millään tavoin poikkeukselliseksi siinä, että mallin soveltaminen onnistuu hyvinkin, mutta myös joitain eroja löytyy. Kuten lukuisissa muissakin maissa viime vuosina tehdyissä vastaavanlaisissa tutkimuksissa, elämäntyyli ja maut jakautuvat myös Suomessa siinä mielessä samanlaisella periaatteella kuin Bourdieun malli osoitti, että keskeinen jaottelava ulottuvuus liittyy kulttuuriseen arvostukseen ja ”legitiimiyteen”, erottaen ennen muuta korkeakulttuurisen aktiivisuuden ja osallistumattomuuden ja ollen päällekkäinen yksilöiden pääomien kokonaisuuteen vaihtelun kanssa (Purhonen ym. 2014). Sen sijaan toinen keskeinen ulottuvuus, joka erottaa toisistaan traditionaalisen ja modernin kulttuurin (ollen päällekkäinen iän mukaisen vaihtelun kanssa), on jotain, mihin Bourdieu kiinnitti vain vähän huomiota.

Arvokkaimmaksi tunnustettu ja tunnustettu legitiimi kulttuuri ei toki ole pelkkää vakiintunutta korkeakulttuuria. Legitiimin kulttuurin sisältö on viime vuosikymmeninä tapahtuneen kulttuurisen murroksen myötä laajentunut koskemaan myös valikoituja populaarikulttuurin osia (Purhonen ym. 2017). Erottautumiset ja hierarkiat voidaan tehdä enenevässä määrin myös populaarikulttuurin alueella, soveltamalla perinteisten taiteiden kentiltä tuttua esteettisten arvostelmien logiikkaa.

Kysymys ei ole välttämättä niinkään siitä, mitä kulutetaan, vaan miten. Legitiimin maun ilmaisu populaarikulttuurisen kuvaston keinoin hakee kuitenkin vielä muotoaan, sillä näyttää siltä, että nykypäivän Suomessa on edelleen helpointa asemoida itsensä ”hyvän” maun puolelle perinteisen korkeakulttuurin avulla. Tilanne on ollut tältä osin jo tovin muuttumassa, ja muutos jatkuu.

Jotkut ovat kuvailleet viime aikoina kulttuurisen stratifikaation tutkimusalaan yhdeksi nykysosiologian systemaattisimmista ja dynaamisimmista erityisaloista (Warde 2015, 125), mutta omasta näkökulmastani tämä on melkoista liioittelua, etenkin mitä tulee metodologiseen systemaattisuuteen. Monien muiden sosiologian erityisalojen tapaan kulttuurisen stratifikaation tutkimusta luonnehtii sellaisten instrumenttien ja tutkijoiden kesken laajalti jaettujen mittareiden ja operatiivisointien puute, joiden avulla eri maissa ja eri aikoina tehtyjen tutkimusten tuloksia voitaisiin vakavassa ja täsmällisemmässä mielessä vertailla toisiinsa. Tarvittaisiin jonkinlaisia kulttuuristen arvostusten ja eriarvoisuuksien indikaattoreita, jotka mahdollistaisivat entistä paremman vertailun tutkimuksen ja – myönnän että ajattelen tässä ehkä hieman naiivisti ja vanhanaikaisesti – tiedon kasautumisen. Onneksi tämä haaste on käsitteisenä tunnistettu nykyisin entistä laajemmin ja toita sen eteen on ryhdytty tekemään.

Mikäli uusia indikaattoreita ei pystytä kehittämään eikä niistä päästä edes jonkinlaiseen konsensukseen, keinot parantaa tutkimustulosten arviointikriteerejä niiden erityisyyden tai universaaliuden suhteen ovat melko vähissä. Eräs hyvin yksinkertainen mutta sinänsä käyttökelpoinen keino on pyrkiä tarkastelemaan kriittisesti tutkimustulostensa pätevyysalan rajoja noudattamalla klassisen elaboraatiomallin niin sanottua spesifikaation menetelmää (Kendall & Lazarsfeld 1950), jossa pyritään tulosten yleistettävyyden osoittamisen sijaan täsmentämään olosuhteita, joiden

alaisuudessa tulokset voivat ilmetä (eli esimerkiksi rajausten kuten ”ainoastaan maassa A mutta ei maassa B, tai ainoastaan ajanhetkellä 1 mutta ei ajanhetkellä 2” avulla).

Tuoreessa tutkimuksessamme kulttuuristen hierarkioiden muutoksesta, jossa analysoimme sanomalehtiaineistoa kuudesta Euroopan maasta 1960-luvun alusta 2010-luvulle, Turkin ja sen sanomalehti *Milliyet* toimii tässä roolissa ja demonstroi länsimaisen kulttuurikaanonin ja sen muutostrendien maantieteellisiä ja kulttuurisia rajoja (Purhonen ym. 2019). Kirjaimellisesti Euroopan ja Aasian rajalla olevan Turkin kohdalla emme voineet havaita samoja populaarikulttuurin arvostuksen suhteellisen nousun ja korkeakulttuurin suhteellisen laskun trendejä kuin muissa, länsieurooppalaisissa tutkimusmaissamme (joita olivat Suomi, Ruotsi, Ranska, Britannia ja Espanja). Spesifikaation menetelmä kulttuuristen ilmiöiden ja trendien pätevyysalan tarkastelussa korostaa toisin sanoen rohkeutta ja mahdollisuutta julkaista myös hypoteesien vastaisia negatiivisia tapauksia ja jopa ”nollatuloksia”, koska muuten pätevyysalan rajoista ei voida saada tietoa.

IV.

Valmistellessani tätä juhluuentoa en malttanut olla palaamatta Pierre Bourdieun virkaanastujaisesityksensä Collège de Francesta huhtikuussa 1982, joka on sittemmin julkaistu otsikolla ”Luento luennoista” myös englanniksi (Bourdieu 1990). Bourdieun refleksiivisen luennon yhtenä pääjuonteena oli se, että professorin virkaanastujaisissa kyse on siitä, miten kollektiivin tai instituution (tässä tapauksessa yliopiston) valta ja status – viime kädessä kollektiivin elämä ja olemassaolo – siirtyvät ja delegoituvat ruumiillisella tasolla uuteen professoriin, joka ei vihkiseremonioiden jälkeen edusta ja esitä enää vain itseään vaan kyseistä kollektiivia, tehden sen eläväksi sekä toimien sen äänenä ja puhemiehenä. Bourdieun mukaan prosessissa on kyse eräänlaisesta sosiaalisesta magiikasta tai

alkemiasta, jossa nimitysrituaalein luodaan edustajat, jotka antavat instituutiolle elämän. Luennoissaan Bourdieu myös kuvaa tämän prosessin aikaansaamaa omaa epämukavuuden tunnetta: sitä, miten hänestä itsestään tulee omista toiveistaan ja pyrkimyksistään riippumatta osa virallista ja arvovaltaista tiedeinstituutiota sekä mitä se mahdollisesti merkitsee hänen roolinsa ja toimintavapauksiensa kannalta (ks. myös Bourdieu 2007).

Vaikka voinkin ehkä jossain mielessä samastua Bourdieun huoleen, vertailevan tutkimuksen näkökulmasta voidaan esittää kiinnostavampi kysymys: onko tämä enää nykyisessä maailmassa ja Suomen kontekstissa paikkansa pitävä kuvaus, ja missä määrin niin yhä ajatellaan – siis, että professorit ja heidän taustainstituutionsa ikään kuin sulautuvat yhteen? Viime vuosina on ollut yhä selvempiä merkkejä uudeltaisesta tieteen ja asiantuntijuuden kritiikistä, joka on myös ja ennen kaikkea tutkimustiedon ja yliopistojen kritiikkiä. Tällaisessa mielipiteiden demokratiaan nojaavassa populistisessa relativismissa tavallaan kyseenalaistetaan juuri se, että kukaan professori olisi mitään muuta kuin oma henkilökohtainen äänensä, joka on ajatustavan mukaan lisäksi aina vähintään jollain tavoin poliittisesti korruptoitunut. Varsinainen tiedevastaisuus on syytä kuitenkin erottaa siitä pitkäjänteisemmästä kehityskulusta, että professorin asema on arkipäiväistynyt ja epämuodollistunut (Wouters 2007), mitä myös tehtävänimikkeiden muutos pysyvistä viroista ”toistaiseksi voimassa oleviksi työsuhteiksi” hyvin osaltaan kuvaa. Erilaisten ammattien kansalaisten keskuudessa nauttiman arvostuksen mukaisilla rankinglistoilla professorin ammattinimike onkin yleiseurooppalaisen trendin mukaisesti pudonnut myös Suomessa 2000-luvulla – oltuaan aiemmin aivan arvostetuimpien ammattien joukossa (Kallioinen 2019). Muutoksen nähdäkseen ei siis tarvitse hakea vertailukohtaa aina 1980-luvun Ranskasta ja Collège de Francesta asti, vaan riittää

jos ajattelee kotimaisen professorin asemaa viime vuosikymmeninä.

En toki pidä professorin roolin (tai muidenkaan auktoriteettien) epämuodollistumista tietenkään huonona asiana, eikä suomalaisten auktoriteettiuskoa, mukaan lukien tieteen arvostusta, pidä liiaksi vähätellä – Suomi sijoittuu kansainvälisessä katsannossa edelleen maiden kärkipäähän siinä, missä määrin erilaisiin instituutioihin luotetaan (esim. Bäck & Kestilä-Kekkonen 2019). Ja kenties myös luennon avannut episodi Matti Nykäsen kuolemasta voidaan tulkita positiivisessa hengessä siten, että se kertoo jotain hyvää median (ainakin niin sanottujen laatusanomalehtien) ja asiantuntijoiden (sosiologienkin) suhteesta nykypäivän Suomessa: toimittajat ovat kuin ovatkin yhä edelleen kiinnostuneita asiantuntijoiden mielipiteistä ainakin jollain tavalla. Yhtä kaikki, merkit akateemisen asiantuntijuuden populistisesta kritiikistä tulee silti ottaa vakavasti.

Miksi? Yksi syy on jo siinä, että sillä on potentiaalisesti suora yhtymäkohta sosiologisen tiedonkeruun ja -muodostuksen kanssa. Meneillään olevan, johtamani suomalaisia makuja ja elämäntyylejä koskevan tutkimushankkeen ”The Dynamics of Cultural Stratification” puitteissa on kerätty kuluvana vuonna haastatteluita samalla tavalla kuin reilut kymmenen vuotta sitten vastaavassa aikaisemmassa hankkeessa. Molemmilla kerroilla haastattelut keränneen tutkijan alustavien havaintojen mukaan haastatteluihin oli tänä vuonna vaikeampi saada ihmisiä kuin vuosikymmen aiemmin, ja tutkijoihin ylimalkaan suhtauduttiin entistä epäilevämmiin ja kriittisemmin, välillä suorastaan vihamielisesti (Heikkilä 2019). Mikäli tässä on kyse laajemmasta skeptisyydestä akateemista tutkimusta kohtaan ja skeptisyys jakautuu väestössä epätasaisesti erilaisten sosiaalisten ja poliittisten jakolinjojen mukaan, voi uhkana pitkällä tähtäimellä olla, ettei tutkijoilta jää katveeseen vain osa kansasta vaan myös kokonai-

sista sosiaalisista ilmiöistä ja tutkimusaiheista, jos tutkittavaksi suostuvien joukko kapenee asenteita ja arvoja koskevan polarisaation sivuvaikutuksena (eikä tätä lähtökohtaisesti ole helppoa paikata esimerkiksi erilaisilla sosiodemografiset taustamuuttajat huomioivilla painokertoimilla). Tietenkin tutkijan kanssa jossain määrin ”sammielisiä” tai sosiaalisen etäisyyden kannalta läheisiä ryhmiä on aina ollut helpompi tutkia kuin lähtökohtaisesti ”eri mieltä” olevia tai sosiaalisen etäisyyden kannalta kaukaisia ryhmiä, mutta jos tilanne tuolta kannalta vaikeutuu, niin riskinä on, että sosiologit ohittavat jotain tärkeää yhteiskunnallisesta kokonaistilanteesta systemaattisen sosiaalisen ja poliittisen valikoitumisen vuoksi.

Tämän potentiaalisen uhkakuvan vastapainoksi on toki huomattava, että kysely- ja haastatteluaineistojen rinnalle (joita kyseessä oleva haaste ensi sijassa koskee) on nykyisin avautunut kokonaan uudenlaisia mahdollisuuksia vertailevaan kulttuurisosiologiseen ja yhteiskunnallista muutosta koskevaan tutkimukseen erilaisten digitaalisten aineistojen avulla (Salganik 2018). Vaikka kannatankin mitä suurimmassa määrin tällaisten aineistojen hyödyntämistä (joskus se voi olla myös ainoa tietolähde tarkastelluille asioille), sosiaaliseen mediaan ja erilaisiin online-ympäristöihin perustuvien digitaalisten aineistojen analyysin ongelmana on monesti niiden epäselvä suhde reaali maailman kanssa. Epäselväksi voi jäädä, kuka aineistossa todella puhuu, kuinka suurta ja mitä joukkoa aineisto reaali maailmassa edustaa ja mitä merkitystä jollain kiivaallakin keskustelulla todella on oman mediansa ulkopuolella.

Kaikkiaan tarvitaan menetelmällisesti ennakkoluulotonta vertailevaa kulttuurin, eriarvoisuuden ja identiteettien sosiologiaa, joka tutkii elämäntyylejä, asenteita ja poliittisia orientaatioita ja käytäntöjä yhtenä kokonaisuutena tekemättä keinotekoisia eroja niiden välille. Tällaisen vertailevan kulttuurisosiologian rajapinta suhteessa

naapuritieteisiin ja -näkökulmiin – esimerkiksi mediatutkimukseen, kulttuuripolitiikan tutkimukseen, arvoja ja osallistumista koskevaan politiikantutkimukseen, sosiaalisen mobiliteetin ja verkostojen tutkimukseen, globalisaatiota ja nationalismia tai kosmopolitanismia koskevaan tutkimukseen, taloutta ja hyvinvointia koskevaan eriarvoisuustutkimukseen, vain muutamana mainitakseni – tulee entistä huokoisemmaksi. Ja taas päädytään yhteen yhteiskunnallisesta muutoksesta kiinnostuneen vertailevan kulttuurisosiologian haasteeseen: pitäisi pystyä välttämään ”elitistinen” leima ja kattaa kaikki väestöryhmät ja potentiaaliset tutkimusaiheet mutta kyetä olemaan silti refleksiivinen sille, että sen itsensä – sosiologian ja akateemisen tutkimuksen – asema ihmisten silmissä voi muuttua. Siis jälleen: on oltava yhtä aikaa herkkä ja tarkkaavainen yhteiskunnalliselle muutokselle (joka pitää sisällään myös sosiologian muutoksen) ja pystyttävä asettamaan tuo muutos oikeisiin mittasuhteisiin ja kontekstiin ja olla lankeamatta ideologisen muutospuheen vieteltäväksi; on objektivoitava sekä tutkimuksen kohde että tutkimuksen tekijän oma asema.

En ole varma, kuinka ”uutta” tällainen peräänkuuluttamani sosiologia on. Siitä olen sen sijaan varma, että tällainen sosiologia ei ole luonteeltaan ”kamppailulaji” (joksi Bourdieu sosiologiaa joskus nimitti; Carles 2001) – tai mikään mukaan yksilölaji. Se on vääjäämättä joukkuelaji (*team sport*) (Kuipers 2019; Lamont 2019), jossa tuloksia voidaan saada vain hyvällä ja laajalla yhteistyöllä.

Kirjallisuus

- ALAPURO, RISTO & ILKKA ARMINEN. TOIM. 2004. *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY.
- BOURDIEU, PIERRE. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. (Trans. Richard Nice, ranskankielinen alkuteos 1972.)
- BOURDIEU, PIERRE. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Trans. Richard Nice, ranskankielinen alkuteos 1979.)
- BOURDIEU, PIERRE. 1990. ”A Lecture on the Lecture.” Teoksessa *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford, CA: Stanford University Press, 177–198. (Trans. Matthew Adamson, ranskankielinen alkuteos 1982.)
- BOURDIEU, PIERRE. 2007. *Sketch for a Self-Analysis*. Cambridge: Polity Press. (Trans. Richard Nice, ranskankielinen alkuteos 2004.)
- BÄCK, MARIA & ELINA KESTILÄ-KEKKONEN. TOIM. 2019. *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuulut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31.
- CARLES, PIERRE. 2001. *La sociologie est un sport de combat*. Paris: C-P Productions & VF Films. (Dokumenttielokuva.)
- DURKHEIM, ÉMILE. 1982. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi. (Suom. Seppo Randell, ranskankielinen alkuteos 1895.)
- HEIKKILÄ, RIIE. 2019. ”Hankaloituuko haastattelemisen? Tutkimushaastattelujen reunaehtojen rakentumisesta ja vääjäämättömästä historiallisuudesta.” Julkaisematon käsikirjoitus.
- JOWELL, ROGER. 1998. ”How Comparative is Comparative Research?” *American Behavioral Scientist* 42:2, 168–177.
- KALLIOINEN, MIKA. 2019. ”Menetetty akateeminen vapaus? Professorit ja yliopistoyhteisön kiihtyvä muutos.” *Tieteessä tapahtuu* 37:2, 5–9.
- KENDALL, PATRICIA L. & PAUL F. LAZARFELD. 1950. ”Problems of survey analysis.” Teoksessa *Continuities in Social Research: Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"*, toim. Robert K. Merton & Paul F. Lazarsfeld. Glencoe, IL: Free Press, 133–196.
- KOHN, MELVIN L. TOIM. 1989. *Cross-National Research in Sociology*. Newbury Park, CA: Sage.
- KOSELLECK, REINHART. 2004. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press. (Trans. Keith Tribe, saksankielinen alkuteos 1979.)
- KUHN, THOMAS. 1994. *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Helsinki: Art House. (Suom. Kimmo Pietiläinen, englanninkielinen alkuteos 1962.)
- KUIPERS, GISELINDE. 2019. ”Cultural Narratives and Their Social Supports, or: Sociology as a Team Sport.” *British Journal of Sociology* 70:3, 708–720.
- LAMONT, MICHÉLE. 2019. ”For a 'Sociology as a Team Sport'” *British Journal of Sociology* 70:3, 769–779.
- LIVINGSTONE, SONIA. 2003. ”On the Challenges of Cross-National Comparative Media Research.” *European Journal of Communication* 18:4, 477–500.
- LIZARDO, OMAR. 2010. ”Culture and Stratification.” Teoksessa *Handbook of Cultural Sociology*, toim. John R. Hall, Laura Grindstaff & Ming-Chen Lo. New York: Routledge, 305–315.
- LYBECK, ERIC R. 2015. ”Geist (Spirit): History of the Concept.” Teoksessa *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd Ed.), Vol. 9, toim. James D. Wright. Amsterdam: Elsevier, 666–670.

- MENARD, SCOTT. 2008. "Introduction: Longitudinal Research Design and Analysis." Teoksessa *Handbook of Longitudinal Research: Design, Measurement and Analysis*, toim. Scott Menard. Amsterdam: Elsevier, 3–12.
- NIKULA, JOUKO & HARRI MELIN. 2003. "Johdanto." Teoksessa *Yhteiskunnallinen muutos*, toim. Harri Melin & Jouko Nikula. Tampere: Vastapaino, 7–10.
- NORO, ARTO. 2000. "Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä." *Sosiologia* 37:4, 321–329.
- PURHONEN, SEMI. 2016. "Zeitgeist, identity and politics: The modern meaning of the concept of generation." Teoksessa *The Routledge International Handbook on Narrative and Life History*, toim. Ivor Goodson, Ari Antikainen, Pat Sikes & Molly Andrews. London: Routledge, 167–178.
- PURHONEN, SEMI, JUKKA GRONOW, RII HEIKKILÄ, NINA KAHMA, KEIJO RAHKONEN & ARHO TOIKKA. 2014. *Suomalainen maku: Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- PURHONEN, SEMI, RII HEIKKILÄ & IRMAK KARADEMIR HAZIR. 2017. "The Grand Opening? The Transformation of the Content of Culture Sections in European Newspapers, 1960–2010." *Poetics* 62, 29–42.
- PURHONEN, SEMI, RII HEIKKILÄ, IRMAK KARADEMIR HAZIR, TINA LAURONEN, CARLOS J. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ & JUKKA GRONOW. 2019. *Enter Culture, Exit Arts? The Transformation of Cultural Hierarchies in European Newspaper Culture Sections, 1960–2010*. London: Routledge.
- PURHONEN, SEMI & DAVID WRIGHT. 2013. "Methodological Issues in National-Comparative Research on Cultural Tastes: The Case of Cultural Capital in the UK and Finland." *Cultural Sociology* 7:2, 257–273.
- SAARIKOSKI, SASKA. 2019. "Viimeinen koko kansan urheiluikoni." *Helsingin Sanomat* 5.2.2019, A6–A7.
- SALGANIK, MATTHEW J. 2018. *Bit by Bit: Social Research in the Digital Age*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- SZTOMPKA, PIOTR. 1993. *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell.
- WARDE, ALAN. 2015. "The Sociology of Consumption: Its Recent Development." *Annual Review of Sociology* 41, 117–134.
- WOUTERS, CAS. 2007. *Informalization: Manners and Emotions since 1890*. London: Sage.